

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA ONA TILI O'QITISH USULLARI

Tuliyeva Shaxnoza

Xorazm viloyati Urganch tumanidagi 7
sonli maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Bekmetova Nurxon

Xorazm viloyati Urganch tumanidagi 7
sonli maktabning ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari

Annotatsiya:

Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida ona tili o'qitish usullari va ona tilini puxta o'rganish orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqi rivojlanishi tog'risidagi fikrlar yoritilgan

Kalit so'zlar: ona tili o'qitish, o'quv predmeti, fonetika, reproduktiv topshiriqlar, metod

O'zbek tili o'zbek xalqining milliy tili bo'lib, u maktabda asosiy o'quv predmeti sifatida o'qitiladi. Ona tilini o'rganish natijasida o'quvchilarning aqli, ongi, umumiy madaniy darajasi oshadi, tevarak - atrofimizdagi voqea – xodisalar, tabiat va jamiyat qonuniyatlarini to'laroq tushunib boradilar. Ona tilini bilish natijasidagina o'quvchining og'zaki va yozma nutqi rivojlanadi, maktabda o'rganiladigan boshqa o'quv predmetlarini yaxshiroq bilib olishga erishadi, tevarak atrofdagi voqea – xodisalar, umuman, borliq, dunyo to'g'risidagi bilimlari kengayadi.

Ona tilini puxta bilish orqaligina har bir narsaga qiziqish shakllanadi, kuzatish, xarakter, xotira kabi psixologik xususiyatlar rivojlanib, bilim olish jarayonidagi Qiyinchiliklarni yengish, kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish malakalari hosil bo'ladi.

Natijada milliy g'urur, mehnatga muhabbat, kasbni ongli tanlay bilish, insonparvarlik, jamoani hurmat qila bilish, xalqimizning azaliy odatlari, udumlariga e'tiqod kabi ijobiy xususiyatlar o'quvchilarga singib boradi, har bir sohada faollik ko'rsatish, ijodiy izlanishga ishtiyoq uyg'onadi.

Ta'lim jarayonidagi o'quvchi faolligi ko'prok o'qituvchi tomonidan to'g'ri tanlangan metod va usullarga ham bog'liq.

O'tiladigan mavzu yuzasidan o'quvchilar ma'lum tushunchalarga ega bo'lsalar reproduktiv usullar muammoli metodlar bilan qo'shib olib borilishi mumkin. Fonetika, leksika, morfologiya va sintaksisdan oldingi sinflarda ayrim tushunchalarga ega bo'lgan o'quvchilar vazifani berilgan namunaga qarab bajaradilar.

Ona tili darslarida bajariladigan qator topshiriklar: ko'chirib yozish, izohli yozuv, izohli, saylanma diktant, fonetik, leksik, morfologik, sintaktik tahlillar namunalari, she'riy matnni nasriy yo'l bilan bayon qilish, suz, so'z birikmasi, gap va matnlarni namunada berilganidek tuzish kabi topshiriqlar reproduktiv xarakterdagi topshiriqlar sanaladi.

Shuningdek, ma'lum bir grammatik qoida talabiga muvofiq so'z, so'z birikmasi, gap va matnlar tanlash, taqqoslash, o'xshash va farqali tomonlarni aniqlash yo'li bilan qoida tuzish, saylanma diktant, erkin insho, o'qilgan badiiy va ilmiy asarlarga taqriz yozish, asar tilini mustaqil o'rganish, referatlar tayyorlash kabi izlanishga asoslangan ish usullari o'quvchilarni tadqiqotchilik ruhida tayyorlaydi, amaliy ko'nikma hosil qiladi, og'zaki va yozma nutqni o'stirishga imkon yaratadi.

Ona tili darslarida o'rganilayotgan materialni oldin o'rganilganlar bilan bog'lab o'rganish o'quvchining o'quv – biluv faoliyatini rivojlantiradi. Ma'lum bilimlarga tayanib, noma'lum bilimlarni izlab topishga, reproduktiv topshiriqlarni ham, ijodiy xarakterdagi topshiriqlarni ham bajarishga qiziqish, o'quvchining izlash faoliyatini vujudga keltiradi. Izlash – fikrlashning kaliti.

O'qitish metodlarini tanlashda mavzuning murakkablik darajasi mavzu yuzasidan ayrim tushunchalarning mavjudligi, o'quv materialining hajmi hisobga olinadi. Hajmi sifatidan katta va murakkab mavzularni o'tishda o'qituvchi tushuntirish, namoyish etish metodini muammoli ta'lim bilan qo'shib olib borgani ma'qul.

Metod tanlashda umumdidaktik va o'ziga xos tamoyillarni amalga oshirishni ham ko'zda tutilishi lozim. Ona tili darslarining har bir bosqichi ma'lum bir maqsadni ko'zlagani uchun metod ham o'zgaradi. Yangi bilim berish jarayonida qo'llaniladigan metod bo'limlarni mustahkamlashdagi metoddan farq qladi. Ona tili fani bo'limlarining o'ziga xos xususiyatlariga ham e'tibor berish kerak. «Leksika» bo'limini o'tishda ko'proq so'zning ma'nosini aniqlash, berilgan matndan bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlarni topish, matndagi biror so'zni ularning

ma'nodoshlari, qarama – qarshi ma'nosi, shakldosh va undoshlari bilan almashtirish kabi usullardan foydalansak, nutq o'stirishda notanish so'zlar ma'nosini izohlash, inshoga tayyorlanish, uslubiy xatolarni tuzatish kabi usullar qo'llaniladi: uzluksiz ravishda orfoepik, orfografik va punktuatsion malakalarni shakllantirish, nutq aniqligini ta'minlash, nutq me'yorlarini o'rgatish usullaridan foydalanamiz.

Mavzuni o'rgatishga o'z vaqt ajratilgan bo'lsa, o'qituvchi bayoni evristik suhbat bilan qo'shilgan holda amalga oshiriladi.

Metod tanlashda beriladigan bilim manbaiga ham qaraladi. Bilimlar o'qituvchining jonli nutqidan olinadigan bo'lsa, tushuntirish – namoyish etish, muammoli bayon, reproduktiv metodlardan foydalanilsa, kitobdan olinadigan bo'lsa, mustaqil ishlatish (izlanish, qisman izlanish) metodidan foydalaniladi.

Muammoli ta'lim ijodiy tafakkurni rivojlantirish bilan noma'lum bo'lgan til hodisalarini bilib olish, til materiallariga qiziqish, olingan bilimlarni puxta egallash imkonini yaratadi.

Ijodiy izlanish muammoli savol qo'yish bilan bog'lanib, muammoli vaziyatni vujudga keltiradi.

Bunday vaziyatlarni tilga oid dalillarni tahlil qilish asosida «Nutq tovushlari va ularning hosil bo'lishi», «Badiiy asar tilini tahlil qilish»da til materiallarini analiz va sintez qilishda «Fe'lning birgalik nisbati», «So'z birikmasi va gap», «Uyushiq bo'lakli gaplar», til faktlarini qarama – qarshi qo'yish va taqqoslash orqali «Unli va undosh tovushlar», «Nutq va til», «So'z turkumlari», «Ko'p ma'noli va omonim so'zlar»ni o'tishda yaratish mumkin.

Ona tili fanining bo'limlari orasidagi va boshqa fanlar bilan bog'lanishi o'qitishning muhim tamoyillaridan ekanini unutmash kerak, til bo'limlari orasidagi bog'lanishni yaxshi bilish va hisobga olish tizimli takrorlash va mustahkamlashni tog'ri tashkil qilishga imkon beradi. O'quvchilar ham til hodisalarini bir – biridan ajralgan holda emas, balki bir butun holda tushunish imkoniga ega bo'ladilar. Bu o'quvchilarning nutq taraqqiyotiga ham ijobiy ta'sir etadi.

Ta'lim mazmunini davr talablari darajasiga ko'tarish choralaridan yana biri fanlararo bog'lanish tamoyiliga qat'iy amal qilishdir. Bu muhim tamoyilga amal qilmasdan ta'limda ilmiylikni ta'minlash, milliy dunyoqarashni shakllantirish, bilimlarning puxtaligiga erishish, nazariya bilan amaliyotni bog'lash qiyin. Tilni boshqa fanlar bilan aloqada o'rganishning afzalliklarini quyidagicha ko'rsatish mumkin. O'quvchilar:

Yetarli darajada so'z boyligiga ega bo'lib boradi;

Ona tilidan o'rganilgan qonun – qoidalarni amalda qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'ladi;

Adabiy til me'yorlariga rioya qilib, gapda so'zlarni o'rinli ishlatish, gapni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish, ularning bog'lanishini hisobga olgan holda bog'li matnlar tuza oladi;

Tasviriy vositalardan o'rinli foydalana olish va to'g'ri yoza olish ko'nikmasini egallaydi.

Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash orqali ona tilini puxta bilishnigina ta'minlamay, milliy g'urur, mehnatga muhabbat, kasbni ongli tanlay bilish, insonparvarlik, jamoani hurmat qila bilish, xalqimizning azaliy odatlari, udumlariga e'tiqod kabi ijobiy xususiyatlar o'quvchilarga singib boradi, har bir sohada faollik ko'rsatish, ijodiy izlanishga ishtiyoq uyg'otadi.

Adabiyotlar:

1. Y.G'ulomov, M. M.Rasulov, X.Rustamov, B.Mirzaahmedov. O'zbek tili o'qitish metodikasi. Toshkent 1975.
2. X.Ne'matov, A.G'ulomov. Ona tili ta'limi mazmuni T. 1995.
3. Maktabda ona tili ta'limi konsepsiyasi. «O'zbek tili va adabiyoti» jurnali 1993 yil
4. A.G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari T.1992 y.
5. A.G'ulomov. Ona tilidan o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish T.1989
6. www.referat.uz